

Ключевые слова: заимствования, языковое заимствование, усвоение, иноязычное слово, термин, терминология, спортивный термин.

Barannik N.O. Borrowings in Ukrainian Sports Terminology.

In the article outlined the problem of borrowings in sports terminology. It was found that the relevance of study due to insufficient number of scientific studies dedicated to the description of loanwords in professional communication athletes. By summarizing of scientific theories defined the meaning of «borrowing», «assimilation», «foreign word», and «learned the word». Proved that borrowing should be viewed as generic term on the terms «foreign words» and «learned the word». Described the signs of the entry of foreign words in the language of the recipient. Outlined the reasons for replenishment sports terminology of borrowed words. Based on the analysis of linguistic material is classified loans in the Ukrainian - born sports terminology by its origin and semantics. Found that borrowing in sports presented as terms learned as long ago in Ukrainian language and words of foreign origin that by their form and semantics realized as foreign speakers and retain signs of its origin.

Key words: borrowing, linguistic borrowing, assimilation, foreign-language word, term, terminology, sports terminology.

Олена Білецька
(Вінниця)

УДК: 811.112.2' 367.622

ВПЛИВ ПРОЦЕСУ ЛЕКСИКАЛІЗАЦІЇ НА КОМПОЗИТОТВОРЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню лексикалізованих безпосередніх складників іменникових трикомполітів у середньовіснійнімецькій та сучасній німецькій мові. Дослідження базується на корпусі лексичних одиниць, отриманих методом суцільної вибірки із тлумачних словників середньовіснійнімецької мови М. Лексера та Г. Ф. Бенекє, В. Мюллєра, Ф. Царнке (357 одиниць) та сучасної німецької мови видавництва Дудєн (2992 одиниць). У статті систематизовано корпус лексикалізованих двокомполітів у складі трикомполітних іменників, проаналізовано їхню композитоактивність, тобто здатність утворювати серії трикомполітів, а також визначено особливості їхньої реалізації у складі трикомполітних іменників у середньовіснійнімецькій та сучасній німецькій мові. Проведено порівняльний аналіз особливостей лексикалізованих безпосередніх складників іменникових трикомполітів у середньовіснійнімецькій та сучасній німецькій мові. Доведено, що лексикалізація безпосередніх складників є характерною для обох порівнювальних періодів і відіграє особливу роль у процесі композитотворення. Процєс лексикалізації сприяє конденсації мовного виразу і спрощєнню сприйняття іменникових трикомполітів.

Ключові слова: іменниковий трикомполіт, безпосередній складник, детермінатив, основне слово, лексикалізація.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших механізмів композитотворення, який відіграє особливу роль у сполучуваності лексем між собою, є процес лексикалізації, тобто перетворення окремих елементів мови або їхніх комбінацій на одиниці словникового складу – лексеми або фразеологічні сполучення [1, с. 215]. Засновник теорії лексикалізації О. О. Реформатський розглядав цей процес на прикладі словосполучень. Лексикалізованими він називав зв'язані словосполучення, що «прагнуть стати одним словом, але ще не втратили форми словосполучення». Оскільки лексикалізовані словосполучення тісно пов'язані з конкретним випадком, то вони у кожній мові індивідуальні і буквально не перекладаються [4, с. 67-68].

Однак лексикалізація характерна не лише для словосполучень, вона може відбуватися на різних рівнях мови (морфологічному, лексичному, синтаксичному) [2, с. 258].

Під лексикалізацією композитів розуміється їх перетворення у структурно монолітні конструкції, значення яких не дорівнює сумі значень компонентів, з яких вони складаються, але може бути визначене із них. У німецькій мові лексикалізація складних слів відіграє особливу роль, адже внаслідок цього процесу вони сприймаються як більш спрощені монолексеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема лексикалізації складних слів на матеріалі німецької мови має давню історію вивчення. Цей процес вивчався в межах досліджень

зі словоскладання багатьох провідних лінгвістів. Так, М. Д. Степанова у своїх роботах використовує термін «цільноспримовані композити» які протиставляються «роздільноспрямованим складним словам» і позначають одиниці, семантична мотивованість яких, впливаючи із значення і співвідношення компонентів, не збігається з їхньою предметною співвіднесеністю. Тобто основним семантичним критерієм цільноспримованих складних слів є розбіжність їхньої семантичної мотивованості та їхнього предметного значення, а також складність вираження останнього. Ця особливість наближує складні слова до похідних, а іноді (при повній затьмареності мотивованості) і до простих слів [5, с. 183-185]. В. М. Павлов [12, с. 46] та В. Кюршнер [11, с. 32] виокремлюють серед складних слів «лексикалізовані композити», під якими розуміються одиниці із затьмареною або повністю відсутньою семантичною мотивованістю. В. Фляйшер оперує термінами «демотивація» і «ідіомазація» композитів, які виступають як рівноправні і позначають затьмарення мотивованості значення складних слів [10, с. 12]. На відміну від В. Фляйшера О. С. Кубрякова розрізняє процеси лексикалізації і ідіоматизації композитів відповідно до ознак «невираженості» або «невиводимості» значення [3, с. 57]. При цьому основна увага лінгвістів зосереджена на двокомпонентних складних словах, які складають найбільший відсоток серед композитів у сучасній німецькій мові. Однак, цікаво простежити, як процес лексикалізації реалізується на матеріалі багатокомпонентних складних слів, в першу чергу трикомполітів.

Отже, у пропонованому дослідженні мова йде про лексикалізацію комплексних безпосередніх складників (далі – БС) трикомполітних іменників у структурно монолітній конструкції, внаслідок чого трикомполіти в цілому сприймаються як більш спрощені лексеми.

Предметом дослідження є трикомполітні складні іменники у середньовіснійнімецькій (далі – свн.) та сучасній німецькій мові. Об'єктом дослідження виступають БС названих одиниць.

Мета роботи полягає у дослідженні ролі лексикалізації у процесі композитотворення у різні періоди розвитку німецької мови. Для досягнення поставленої мети у дослідженні розв'язуються такі **завдання**: а) скласти корпус лексикалізованих БС іменникових трикомполітів у свн. та сучасній німецькій мові; б) дослідити активність лексикалізованих двокомполітних іменників у процесі композитотворення; в) визначити особливості реалізації лексикалізованих БС у складі іменникових трикомполітів в обох зазначених періодах.

Матеріалом для дослідження слугує корпус іменникових трикомполітів, дібраних методом суцільної вибірки з тлумачних словників свн. мови М. Лексера та Г. Ф. Бенекє, В. Мюллєра, Ф. Царнке та 10-ти томного тлумачного словника сучасної німецької мови видавництва Дудєн. Інвєнтар лексем складають 357 та 2992 одиниці відповідно.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процєс лексикалізації БС багатокомполітних композитів є характерним вже для свн. мови. Однією з особливостей трикомполітів того часу вважається лексикалізація одного з БС, який внаслідок постійного вживання сприймається мовцем як стійка лексична одиниця, що не піддається подальшому розподілу [13, с. 80; 14, с. 1161].

Аналіз відібраних іменникових трикомполітів у свн. мові виявив, що загальна кількість лексикалізованих БС у їхньому складі складає 63 одиниці, напр.: *brâmbєr-strûch stm.* 'кущ ожини; кущ малини', *kirchen-diepstal stm.* 'крадіжка церковного майна'.

Одразу слід зауважити, що не всі вони проявляють однакову композитоактивність, тобто здатність утворювати серії трикомполітів. Серед найбільш активних лексикалізованих БС (зустрічаються у складі 10 та більше одиниць) слід назвати такі двокомполіти:

- *wîngart* 'виноградник' (17 од.), напр.: *wîngartlêsen stn* 'збір винограду';
- *vastnaht* 'карнавал' (16 од.), напр.: *vastnahtspil stn* 'карнавальні ігри';
- *wînber* 'виноград' (13 од.), напр.: *wînbermuos stn* 'виноградний мус';
- *lînwât* 'льняна тканина; льняне полотно; холст' (10 од.), напр.: *lînwât mâler stm.* 'художник, що малює на холсті';

Процєс лексикалізації сприяє розширенню інвєнтарю комплексних БС у якості як основного слова, так і детермінатива, тобто лексикалізовані одиниці можуть вживатися у ролі обох БС трикомполітів, що свідчить про прагнення мови до раціонального використання наявного матеріалу:

Детермінатив Основне слово
hantschuo***och-macher stn.******blëch-hantschuo******och stn.***
 ‘рукавичник’ ‘металеві захисні рукавиці’

armbrust-nu***z stf.******birse-armbrust stn.***
 ‘суглоб; хребець’ ‘арбалет для полювання’

Про лексикалізацію БС у структурі трикомпонентних складних іменників свідчить також те, що у словниках зафіксовані паралельні форми дво- і трикомпонентних композитів для позначення одного і того ж явища, напр.:

ërt-rîch-gerüste stn. = ***ërt-gerüste stn.*** ‘земельні споруди’;

lôr-ber-zwî stmn. = ***lôr-zwî stmn.*** ‘гілка лаврового дерева’.

Зазначені двокомпонентні іменники, які представляють собою скорочення трикомпонентів, називаються «рамкові слова» (Klammerformen), оскільки вони характеризуються відсутністю серединного компонента, а два зовнішніх компоненти утворюють так звану рамку [10, с. 93].

Лексикалізовані одиниці, віддзеркалюючи у собі загальну тенденцію мови до спрощення мовленнєвого виразу, доволі часто зустрічаються у складі іменникових трикомпонентів і у сучасній німецькій мові. Аналіз емпіричного матеріалу показав, що їх кількість дорівнює 193 одиницям, напр.: ***die Erdöl-industrie*** ‘нафтова промисловість’, ***das Drechsler-handwerk*** ‘токарне ремесло’.

Матеріал досліджуваних одиниць у сучасній німецькій мові довів, що тенденції, помічені у свн. періоді, простежується і на сучасному етапі, а саме:

1) серійність певних лексикалізованих компонентів при творенні трикомпонентів. Так, до найбільш частотних за кількістю вживань у складі іменникових трикомпонентів можна віднести такі лексикалізовані двокомпоненти:

– ***die Eisenbahn*** ‘залізниця’ (63 од.), напр.: ***die Eisenbahnstation*** ‘залізнична станція’;

– ***das Erdöl*** ‘нафта’ (31 од.), напр.: ***die Erdölchemie*** ‘нафтова хімія’;

– ***der Bahnhof*** ‘вокзал’ (27 од.), напр.: ***die Bahnhofswirtschaft*** ‘закусочна на вокзалі’;

– ***das Handwerk*** ‘ремесло’ (25 од.), напр.: ***der Handwerksberuf*** ‘ремісницька професія’;

– ***die Baumwolle*** ‘бавовна’ (22 од.), напр.: ***der Baumwollstrauch*** ‘бавовник’;

– ***das Kraftwerk*** ‘електростанція’ (21 од.), напр.: ***das Atomkraftwerk*** ‘атомна електростанція’;

– ***das Lebensmittel*** ‘продукт харчування’ (18 од.), напр.: ***das Lebensmittelgeschäft*** ‘продуктовий магазин’;

– ***der Fußball*** ‘футбол’ (15 од.), напр.: ***der Fußballspieler*** ‘футболіст’;

– ***das Elfenbein*** ‘слонова кістка’ (11 од.), напр.: ***der Elfenbeinwürfel*** ‘кубик; гральна кість із слонової кістки’;

2) функціонування ідентичних комплексів як БС іменникових трикомпонентів, напр.:

Детермінатив Основне слово

Berg-eisenbahn, die Eisenbahn-strecke, die
 ‘гірська залізниця’ ‘залізнична лінія, перегін’

Wasser-kraftwerk, das Kraftwerk-anlage, die
 ‘гідроелектростанція’ ‘енергоустановка’

3) наявність дво- та трикомпонентних семантично тотожних композитів:

die Baum-woll-pflanze = die Baum-wolle у значенні ‘бавовник’;

Крім того, у сучасній німецькій мові зустрічаються також паралелі трикомпонентних і чотирикомпонентних іменників, напр.: ***der Kraft-stoff-messer = der Kraft-stoff-mengen-anzeiger*** ‘паливомір, бензиномір’.

Такі паралелі виникають унаслідок мовної економії та потреби мови у конденсації мовного виразу. Їхнє виникнення зумовлене семантико-словотвірними процесами, які відбуваються у мові [6, с. 84-90].

Однак, детальний аналіз лексикалізованих БС у складі іменникових трикомпонентів виявив не тільки вищезазначені спільні риси із лексикалізованими БС трикомпонентних іменників у свн. мові, але й цілу низку відмінностей, які пов’язані як з кількісними, так і з якісними змінами у лексемному складі БС. Зростання абсолютної кількості лексикалізованих БС у складі

іменникових трикомпонентів у сучасній німецькій мові можна пояснити, перш за все, стрімким зростанням кількості трикомпонентних іменників у цей період. Наведені у роботі приклади дають змогу говорити також про якісну зміну у складі лексикалізованих БС. Одразу слід зазначити, що переважна більшість лексикалізованих БС, зафіксованих у свн. мові, задіяні і у сучасній німецькій мові у складі іменникових трикомпонентів. Виключення становлять лише ті одиниці, які на сучасному етапі вже вийшли з обігу, а саме: *dinchof* 'місце, на якому щорічно проводилися судові засідання', *tagedinc* 'день суду; визначений термін; перемовини; угода; промова'. Розширення лексемного складу відбулося завдяки розширенню понятійної сфери вживання трикомпонентів і спеціалізації цих одиниць на науково-фахових текстах.

Висновки дослідження. Підводячи підсумки аналізу лексикалізованих БС іменникових трикомпонентів у свн. та сучасній німецькій мові, можна зробити такі узагальнюючі висновки: 1) лексикалізація БС трикомпонентних іменників сприяє конденсації мовного виразу та спрощенню сприйняття іменникових трикомпонентів; 2) процес лексикалізації характерний для обох БС іменникових трикомпонентів, що свідчить про прагнення мови до раціонального використання наявного матеріалу; 3) наявність процесу лексикалізації в обох порівнювальних періодах мови доводить важливість цього явища у процесі розвитку німецької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Изд-во "Советская энциклопедия", 1966. – 608 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь [Электронный ресурс] / В. Н. Ярцева, 2009. – Режим доступа до словника: <http://lingvisticheskiy-slovar.ru>.
3. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
4. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский. – [4-е изд.]. – М. : Просвещение, 1967. – 542 с.
5. Степанова М. Д. Словообразование в современном немецком языке : дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. Д. Степанова. – М., 1959. – 408 с.
6. Яковлюк А. Н. Семантико-словообразовательные процессы в немецком языке / А. Н. Яковлюк. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2004. – 110 с.
7. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1974. – 361 S.
8. Kürschner, W. Generative Transformationsgrammatik und die Wortbildungstheorie von H. Marhand / Wilfried Kürschner // Perspektiven der Wortbildungsforschung. Beiträge zum Wuppertaler Wortbildungskolloquium von 9.-10. Juli 1976 / hrsg. von Herbert E. Brecke, Dieter Kastovsky. – Bonn : Bouvier Verlag, 1977. – S. 129-139.
9. Pavlov V. Die substantivische Zusammensetzung im Deutschen als syntaktisches Problem / Vladimir Pavlov. – München : Hueber, 1972. – 129 S.
10. Tschirch F. Geschichte der deutschen Sprache. Teil 2: Entwicklung und Wandlungen der deutschen Sprachgestalt von Hochmittelalter bis zur Gegenwart / Fritz Tschirch. – [3., erg. und überarb. Aufl., bearb. von Werner Besch]. – Berlin: Erich Schmidt, 1989. – 304 S.
11. Zutt H. Wortbildung des Mittelhochdeutschen / Herta Zutt // Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. – [2., vollständig neu bearb. und erweitert. Aufl.]. – 2. Halbband. – Berlin: de Gruyter, 2000. – S. 1159-1164.

Белецкая Е. Влияние процесса лексикализации на композитообразование в немецком языке.

Статья посвящена исследованию лексикализованных непосредственных составляющих субстантивных трикомпонентов в средневерхненемецком и современном немецком языке. Исследование основывается на корпусе лексических единиц, полученных методом сплошной выборки из толковых словарей средневерхненемецкого языка М. Лексера и Г. Ф. Бенеке, В. Мюллера и Ф. Царнке (357 единиц) и современного немецкого языка издательства Дуден (2992 единицы). В статье систематизирован корпус лексикализованных двукомпонентов в составе трехкомпонентных имен существительных, проанализирована их композитоактивность, то есть способность образовывать серии трикомпонентов, а также определены особенности их реализации в составе трехкомпонентных имен существительных в двух периодах. Проведен сопоставительный анализ особенностей лексикализованных непосредственных составляющих субстантивных трикомпонентов в средневерхненемецком и современном немецком языке. Доказано, что лексикализация непосредственных составляющих является характерной для обоих периодов развития немецкого языка и играет особую роль в процессе композитообразования, так как способствует конденсации языкового высказывания и упрощению восприятия трикомпонентов.

Ключевые слова: субстантивний трикомпонент, непосредственное составляющее, детерминатив, основное слово, лексикализация.

Biletska O. The Influence of Lexicalization on Formation of Compounds in the German Language.

The article focuses upon the lexicalized direct constituents of three-noun compounds in Middle High German and Modern German. The research is based upon the corps of 357 lexical units in Middle High German and 2992 lexical units in Modern German, obtained by using the method of complete selection from the explanatory dictionaries. The list of lexicalized two-noun compounds as a part of three-noun compounds has been systemized, their ability to form series of complex nouns has been analyzed and the peculiarities of their realization in the structure of three-noun compounds have been established in two compared periods in the process of investigation. The comparative analysis of the peculiarities of lexicalized direct constituents of three-noun compounds in Middle High German and Modern German has been carried out. It has been shown that lexicalization of direct constituents is typical for both periods of the language development and plays a special role in the process of building of complex words, it conduces condensing of language statement and simplification of perception of three-noun compounds.

Key words: three-noun compound, direct constituent, determinative, basis word, lexicalization.

Оксана Гринюк
(Київ)

УДК 811.112.2'373.2/611

ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СЛОВОТВОРУ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто проблематику мовної номінації, проаналізовано номінаційний аспект мовної діяльності, який охоплює утворення та використання одиниць різних рівнів – дериватів, похідних слів, словосполучень, які виконують схожі і одночасно відмінні за характером функції. З'ясовано питання ролі та місця словотвору серед номінативних засобів мови, обґрунтовано властивості афіксального словотвору з позиції ономасіології як теорії номінації, описано напрямки дослідження словотвору як виду номінації та способи мовної номінації, визначено особливості ономасіологічного підходу до словотвору та акту дериваційної номінації. У статті доведено, що можливості внутрішньої організації та зовнішніх зв'язків системи словотвору та її основна – номінативна функція взаємозумовлені. Цим забезпечується утворення і використання назв, що характеризуються словотвірною структурою, певними системними властивостями та функціями. Разом взяте визначає місце та роль словотвірних процесів у суспільно зумовленому відношенні: дійсність – мислення – мова – комунікація, що розуміється як процес або діяльність, яка здійснюється за допомогою мови.

Ключові слова: мовна номінація, лексична номінація, афіксальний словотвір, ономасіологічний підхід, ономасіологічна структура.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві знаходить широке визнання положення про динамічний характер відношень, що існують у триєдності мислення, мови і світу дійсності. Це передбачає, що не можна обмежуватися лише описом мови як сукупності засобів для передачі думок. Необхідно вивчати, як ці засоби використовуються у діяльності мови, що виражає і формує думки, як розкрити лінгвістичний механізм відображення у мові світу дійсності.

Словотвір як елемент системи мови має свій власний ономасіологічний простір, певні специфічні функції і власний потенціал, що визначає реалізацію цих функцій у взаємодії з іншими рівнями і підсистемами мови. Основу називання у будь-якій мові складають ономасіологічні чи понятійні категорії. Дослідження словотвору як виду номінації може проводитись за двома напрямками – ономасіологічним та семасіологічним. Ономасіологічний підхід до розгляду мови вибирає відправною крапкою немовний зміст і веде дослідження в напрямку мовних способів вираження даного немовного змісту. Семасіологічний підхід походить з мовної форми, зі значення та співвідносить їх з немовним змістом [1, с. 108].

Номінаційний аспект мовної діяльності охоплює утворення або використання одиниць різних рівнів – дериватів, похідних слів, словосполучень, які виконують схожі і одночасно відмінні за характером функції.